

עלון לב המועדים

הלכות והליכות בענין "דברים הקשים לשכחה"

לאחר שנכתב התלמוד ונפסק הקבלה איש מפי איש אינו בכלל השוכח דבר ממשנתו כי אינו גורם לתורה המסורה שתשכח (בשם הגר"ח מוואלין הובא בכתר ראש אות סז נדפס בסידור הגר"א אישי ישראל, ביאור הגר"א פאה פ"ב ה"ד, והגר"ז בחידושי עה"ת פרשת ואתחנן על הפסוק והיו הדברים האלה).

יש חולקים ואומרים: שהאיסור נמשך גם אחר חתימת התלמוד, וכשם שבימי הראשונים לא אמרו שאם ישכח יחזור וישאל את רבו, כך לא מועיל מה שנכתבו הדברים בספר, והאיסור הוא על עצם השכחה וחל מיד כששכח [והוסיפו שאין מצות התורה משתנות לפי הזמן ולא הועילה האיסור] (שו"ע הגר"ז ת"ת פרק ב הלכה ד).

טעם אחר שאין איסור באכילת דברים אלו לפי שאם היה איסור לא היה לפוסקים רמב"ם טור ושו"ע להשימם, ורק לכתחילה נכון להיזהר מהם והגם שחלק מהם הובא בכמה פוסקים, אף אלו לא נקמו לשון איסור רק לשון זהירות שאדם צריך להשתדל תכלית ההשתדלות שלא לשכח תלמודו (ספר זכרון לגר"ח הודפס בסוף ספר שיח השדה להגה"ק נדפס בשיח השדה ח"א עמוד ז).

טעם אחר: אין איסור בדבר לפי שכל הדברים הנאכלים שמשכחים את הלימוד אין מוכרח שישכח, אלא זה רק גורם להחליש כח הזכרון והוא אינו מתכוון לזה ומתכוון רק להנאת אכילה, משאין כן במבטל ואינו חוזר על משנתו (עיין אבות פ"ג משנה ח) שבודאי ישכח הוי מסירים מליבו (ספר זכרון לגר"ח הודפס בסוף ספר שיח השדה שם לגר"ח ק).

טעם אחר: יש שכתבו בדומה כיון שבאכילת דברים המשכחים יש רק חשש שיוק ואפשר שלא יזיק או שיכול לעשות לעומת זו דבר המועיל לזכרון ולכן אין איסור בדבר (שו"ת דברי מלכאל ח"ב סימן נג אות ב).

קפידה על אכילת אוכלים הגורמים לשכחה האוכל בקביעות יש אומרים: שכל מה שנאמר על אכילת דברים הגורמים לשכחה היא דווקא שנוהג כן בקביעות ומורגל לאכול אותו הדבר, אבל אם רוצה לאכול מעט מהם ושלא בדרך קביעות והרגל אלא אוכל לעיתים רחוקות אין לחוש לשכחה (שו"ת ישבי עבדי ח"ח יר"ד סימן ט אות ו).

האוכל בלא כוונה יש אומרים: שכל מה שנאמר לגבי אוכל שקשה לשכחה אינו אלא במי שאוכל בלא כוונה כעם הארץ אך מי שמכוון באכילתו את הכוונות [על פי סודם של דברים] אדרבה נותנים לו זכירה כיון שאוכל בכוונה ומברר ומתקן אותם על יד הכוונה (מג"א קע יט בשם האר"י"ל שער המצוות פרשת ואתחנן דף לב ע"ב, עיין בה"ח כד מג שביאר מה היא הכוונה).

"צריך אדם להרגיל את עצמו לאכול דברים המשיבים את הלימוד ולשמור עצמו שלא יאכל מהדברים המשכחים את הלימוד.. וגם במאכלים שהוא אוכל בתמידות כגון לחם ובשר צריך שיהיו דקים ומבושלים כתיקונם ולא יאכל מאכלים המטמטים את הלב (מאירי הוריות יג, ב ד"ה מכיון).

האם יש איסור לאכול דבר שקשה לשכחה

איסור לשכוח דבר ממשנתו: אמרו חז"ל (אבות פרק ג משנה ז) "כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנאמר (דברים ד ט) "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר "ופן יסורו מלבך כל ימי חיך" הא אינו מתחייב עד שיישב ויסירם מלבו" עיין במנחות (צמ, ב) כמה לאוין עובר כשגורם לעצמו שישכח את לימודו ומסירו מלבו.

יש אומרים: שמדברי הרע"ב (אבות פ"ג מ"י ד"ה כל, וכן מביאור הרבינו יונה אבות פ"ג מ"ח) משמע שהאוכל דברים הגורמים לשכחה עובר בלאו שכתב בביאור המשנה שאין הכוונה דווקא לעושה מעשה לשכח תלמודו, אלא כל שיושב ובטל ואינו חוזר על ההלכות פעמים רבות עד שלא תוכל לסור מלבו נקרא יושב ומסיר מלבו, ולפי זה נראה שבודאי באדם שאוכל דברים המשכחים שגורם לעצמו שיתחייב בנפשו ועובר על הלאו "רק השמר לך" (קונטרס התעוררות לתשובה לר"ש סופר בס' המאירי לר"ה סימן א, ליקוטי מהר"ח סדר קביעות עתים לתורה).

יש אומרים: שצריך לזהר בדברים אלו שהרי לשם כך כתבם חז"ל, אולם לעם הארץ אין צורך לזהר (כמבואר בספר חסידים תתרה) (מג"א ב ג, קנח יז).

יש אומרים לענין הדברים הצרכים נטילה: שכל מי שאינו נוטל ידיו בדברים הצריכים לכך עובר בלאו של "השמר לך פן תשכח" (א"ר קע ב, שו"ת תשובות והנהגות חלק א סימן א בשם החו"א).

יש חולקים ואומרים שאינו חייב עד שישב ויסירם מלבו

ראיתם ממעשה שמובא בספר חסידים (תתרה) באחד ששאל את החכם עכברים אכלו בלחמי אם אוכל לאכול מן הלחם, אמר ולמה לא תאכל, אמר לו פן אשכח תלמודי ואני נזוהר מלאכול מכל מה שמשכח התלמוד, אמר לו החכם איך חייב עד שישב ויסירם מלבו.

בטעם הדבר: לפי שאזהרה על שכחת משנתו נאמרה רק על הראשונים שלמדו בעל פה שהיא נקראת משנה והיא נמסרת בעל פה מדור לדור, אך

זהירות לכתחילה לא לאכול דברים הגורמים לשכחה אף שאין איסור לאכול דברים המשכחים בודאי נכון לזהר לכתחילה מכל הדברים, והטעם: שהרי מנאום חכמים שידעו לזהר מזה וגם המנ"א (ב, ג, קנח יז קע יט) כתב שיש לזהר בזה וכן הובא במשנ"ב (ספר זכרון לגרמ"ק הודפס בסוף ספר שיה השדה לגרמ"ק הודפס בסוף ספר שיה השדה חלק ב עמוד ז, שו"ת שלמת חיים ח"א סימן מב).

האוכל מאכלים אלו לצורך רפואה יש אומרים: שמי שנוקק לאכול מאכלים אלו לצורך הבראת גופו כגון שהוא חלוש וצריך לאכול דווקא מאכלים אלו אין לו להחמיר על עצמו בענין זה (עיין זכחי צדק קמו אות פט, שו"ת ישכיל עבדי ח"ה יור"ד סימן ט אות ו).

ומ"מ טוב שיאכל כנגדם דברים המסוגלים לזכירה בכמות יתירה שיבטלו את הדברים הקשים לשכחה בביטול ברוב (ע"ע שו"ת דברי מלכאל ח"ב נג ב).

עם הארץ באיסור אכילת דברים המשכחים ממעשה המובא בספר חסידים (סימן תורה) אחד ששאל מחכם עכבר אכל מלחמי אם מותר לאכול וכו' אמר לו ואני רואה שאינך עוסק בתורה ואתה פנוי והיית יכול לעסוק.. מוטב היה לך שלא היית נזהר מדברים המשכחים כדי שהיית שוכח דברים בטלים שאתה עוסק בהם, מוכח שדווקא בבני תורה יש ענין לזהר בדברים אלו אבל עם הארץ אינו צריך לזהר בזה הכלל.

נשים בזהירות מאכילת דברים הקשים לשכחה יש אומרים: שנראה שגם אשה צריכה לזהר מעשיית או מאכילת דברים הקשים לשכחה, והטעם: אף על פי שאין היא מצווה על תלמוד תורה מכל מקום חייבת היא לתלמוד הדינים והמצוות שהיא חייבת בהם ויש להושיש שמא תשכחם (הליכות ביתה סימן כח ב פ הערה יד).

ראייה לדבר מהגמרא (הוריות יג, ב) עשרה דברים קשים לתלמוד... העובר בין שתי נשים והאשה העוברת בין שני אנשים, ועיין במהרש"א (שם) שהגמרא בהוריות מדברת לענין שכחה (ולא לענין סכנה) (עיין רש"י ד"ה קשים).

יש אומרים: שגם אינן צריכות לזהר בכל זאת, והטעם: משום שאינן מצוות על תלמוד תורה (כה"ח קנז כה, חוות דעת יור"ד סימן עב ס"ק ב, ספר זכרון לגרמ"ק הודפס בסוף ספר שיה השדה בהקדמה לח"ב ד"ה ומ"מ).

יש שהקשו הטעם שאינם מחויבות הרי גם נשים מחויבות לדעת דינים שלהם וישבו הדבר שדיניהם כבר מושרשים בלבם ואינן שוכחות לעולם (הובא בספר זאת התורה דברים הקשים לשכחה עמוד קצ).

טעם אחר: ואף שאשה מצווה לתלמוד כדי לדעת לקיים מצוותיה, אין זו מצות לימוד ואין איסור בשכחתה, כי יכולה לשוב לתלמוד ולשאול ועצם הלימוד אינו מצווה (חוות דעת יור"ד עב ב).

טעם אחר: שונה מצות תלמוד תורה של אנשים למצות תלמוד תורה של אנשים, באנשים יש ב' חלקים, א. גוף מצות תלמוד תורה לשם מצווה גרידא, ב. מצות לימוד כדי שידעו איך לקיים משא"כ בנשים הלימוד היא

רק כדי שידעו איך לקיים לכן באנשים יש איסור לאכול דבר המשכח לפי שיחסר להם למפרע בקיום מצות תלמוד תורה שלהם, אבל נשים שמצותם רק כדי שידעו איך לקיים ולא שייך אצלם לימוד לשם לימוד הם מותרות לשכוח ולא חבר אצלם מצות תלמוד תורה למפרע (על פי בית הלוי ח"א ס"ו).

קטנים באכילת דברים הקשים לשכחה יש אומרים: שבקטנים ראוי להחמיר, והטעם: כי הדברים האלה מובעים בו טבע של שכחה ויכול להזיק לו בעתיד (ספר זכרון לגרמ"ק הודפס בסוף ספר שיה השדה לגרמ"ק).

יש אומרים: שאף לנשים מעוברות אין לאכול דברים הקשים לשכחה והטעם: כדי שלא יזיקו לבן הזכר (משמרת שלום זכחי צדק עב ס"ק ד לענין אכילת לב).

"ת"ר חמשה דברים משכחים את הלימוד האוכל ממה שאכל עכבר וממה שאכל חתול, והאוכל לב של בהמה, והרגיל בזיתים, והשותה מים של שיורי רחיצה, והרוחץ רגליו זו על גב זו" .. (הוריות יג, א).

עניני בגדים ומלבושים

המניח כליו [בגדיו] תחת מראשותיו המניח בגדיו תחת מראשותיו כשהולך לישון קשה לשכחה (הוריות יג, ב, תשב"ץ רפז). בגדיו אין הכוונה רק הכותנת אלא גם בשאר בגדים (מהרי"ל ליקוטים אות מא).

אם הניח דבר המפריד בין ראשו לבגדיו אין לחשוש (פיהור יעב"ץ, משנ"ב ב ס"ק ב).

המתנמנם על זרעו המתנמנם על זרעו שלבוש כבגד נראה שאין לחוש לזה, והטעם: מכיון שהוא לבוש, בגדיו במילים (ספר זכרון לגרמ"ק הודפס בסוף ספר שיה השדה ח"ב אות טו).

בגדים של אחרים יש אומרים: שהחשש הוא דווקא בבגדים שלו אבל בגדים של אחרים או בגדים של הקדש אין חשש (שו"ת שלמת חיים ח"א סימן י).

הנחת בגדיו של קטן תחת מראשותיו יש אומרים: שכל הקפידא היא באדם גדול אבל בתינוק אם יניחו הבגדים מראשותיו אין להקפיד בכך (רבי חיים פאלג'י בספר עיני כל חי הוריות יג, ב).

להניח סמוך לראשו יש אומרים: שכל הקפידא היא דווקא במניח תחת מראשותיו ממש, אבל אם מניח סמוך לראשו אין חשש (באר שבע הוריות יג, א).

הטעם שהכהנים היו מקפלים בגדי כהונה ומניחים אותם תחת מראשותם (במבואר בתמיד כה, ב, וביומא סט, א) ולא חששו לשכחה (ספר באר שבע).

לפי שאין בגדי קודש גורמים לשכחה (חק נתן הוריות יג, ב), ויש שכתבו בדומה: שאין לחוש בבית המקדש לשום נזק ושכחה כלל (רובב משרים ח"א ע"ט).

טעם אחר: לפי שעשו כן משום מצווה כדי לשמור הבגדים (עיין ברכות כד, א) ואמרינן (קהלת ח ה) "שומר מצווה לא ידע דבר רע" (ספר זכרון לגרח"ק הודפס בסוף ספר שיח השדה חלק ב טו).

טעם אחר: משום שבגדי הקודש לא היה שייך לכהנים ואין חשש וכל החשש הוא במניח "את כליו" היינו הבגדים ששייכים לו (שו"ת שלמת חיים ח"א סימן ז).

ללבוש ב' מלבושים יחד
יזהר מללבוש ב' מלבושים יחד והעושה כן קשה לשכחה (מג"א ב ג, אבן השהם סימן ב א), והטעם: לפי שאינו מניח את האור המקיף לעבור ולהקיף בין כל מלבוש ומלבוש ועל יד זה אין הקליפה נדחת ואז השכחה מצויה (נגיד ומצוה ברכת השחר בשם עו"ת שער התפילה דף יג, א, פרע"ח תפלה פ"ב דף ה, א).

כובע גדול ביחד עם כובע קטן
יש אומרים: שיש להחמיר שלא ללבוש כובע גדול ביחד עם כובע קטן בבת אחת שהגדול משום היכון מה שאין כן בקטן, ועוד שהגדול ממוזג אויר והקטן לא (כה"ח סופר ב אות ו).

הפושט ב' בגדים יחד
יש אומרים: שעיקר החשש הוא כשלוש ב' מלבושים יחד, אבל כשפושט מלבושיו אין צריך להקפיד לפשוט אחד אחד ואינו גורם לשכחה (הגהות אורחות חיים מאביו של הגאון תפארת ישראל הנדפס בסוף שו"ע או"ח בית ברוך על החי"א כלל א לו). והוסיף הגרשז"א: שאין לנו להחמיר בדברים אלו רק במה שכתוב במפורש (הובא הליכות שלמה פרק ב כב).

יש שכתבו שגם כשמפשיט מעליו הבגדים יש להקפיד לפשוט אחד אחד
(שלחן המהור מהרה"ק מקאמרנא זצ"ל א ב).

לבישת בגד הפוך
הלובש בגד הפוך קשה לשכחה (שו"ע או"ח ב ג, ספר מאסף לכל המחנות סימן ב ס"ק י הביא בשם אשל אברהם בוטשאטאש מהדו"ת ב, והובא בדעת תורה למהרש"ם סימן ב).

תפירת בגד כשהוא לבוש בו
התופר בגדיו כשהוא לבוש בו, קשה לשכחה (חופת אליהו רבה חופת אליהו הנדפס בסוף ספר ראשית חכמה פרק ג אות כג, מחזור יוטרי סוף מסכת כלה).

יש אומרים: שהסגולה לזה שיקח בפיו איזה דבר בפיו וילעוס בשעה שתופר (שלחן מלכים הביא מספר זר זהב).

הישן עם מנעלים
הישן כשהוא לבוש במנעליו גורם לשכחה (ספר דרך ישראל דף כה ע"ב).

וכל זה דווקא שישן שינת קבע, אבל הישן שנת ארעי כגון שיושן בישיבה על כורסא או על הסמנדר וכן היושן מיושב תוך כדי נסיעה אין חשש (עיין ליקוטי מהר"ח סדר ק"ש).

המחליף סנדל של שמאל בשל ימין קשה לשכחה
ביאור מי שנועל נעל של שמאל הרגלו הימנית, ונעל של ימין הרגלו השמאלית, גורם לשכחה (חופת אליהו רבה שער ג, כה"ח יור"ד קמז ריב).

עניני רחיצה וניגוב

שתיית מים שרחץ בהם
מים שרחץ בהם אין שותים מהם מפני שהם קשים לשכחה (הוריות יג, א, שערי תשובה הנדפס בספר נהרות דמשק סימן רעו).

הרוחץ רגליו זו על גב זו
הרוחץ רגליו זה על גב זה קשה לשכחה (הוריות יג, ב), ולכן בשעה שרוחץ גופו יקפיד לרחוץ כל רגל בפני עצמה.

הטעם שבמצוות קידוש ידים ורגלים במקדש מניח רגליו זו על גב זו ולא חושש לשכחה (עיין זבחים יט, ב אליבא דר' יוסי ב"ר יהודה)
לפי שאמרה תורה שמצוותו בכך (עיין רש"י שם ד"ה המניה) שומר מצווה לא ידע דבר רע (בהערות לספר שמירת הנפש אות פא, ספר זכרון לגרח"ק הודפס בסוף ספר שיח השדה חלק ב יד).

מזיע בית המרחץ
הרוחץ בית המרחץ ומזיע שם, קשה לשכחה (הוריות יג, א, חופת אליהו רבה שער ו).

לנגב ידיו בחלוק
המנגב ידיו בחלוקו או בשאר בגדיו קשה לשכחה (משנ"ב קנח ס"ק מה מג"א בשם התשב"ץ רפז).

לנגב שאר חלקי גופו כגון רגליו בבגדיו יש אומרים שאין חשש ומותר (תשב"ץ רפז ועוד שלא הזכירו אלא ידיו).

נטילת ציפורניו כסדר
כשנוטל ציפורניו לא יטול כסדר האצבעות אלא בדילוג משום שקשה לשכחה (קיצור השל"ה מסכת שבת דף נג, א אבודרהם נטילת ציפורים).

המשנ"ב (רס ס"ק ח) הביא את דברי התשב"ץ שהביא שהמהר"ם לא דקדק בזה וכן כתב האר"י ומוסיף ומכל מקום יש לזהר בזה לכתחילה.

קציצת ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד
לא יקצוץ אדם ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד, משום שקשה לשכחה (יסוד ושורש העבודה שער השמיני שער העליון).

עניני הסתכלות

הסתכלות בפני מת
המסתכל בפני מת קשה לשכחה (הוריות יג, א, ליקוטי מהר"צא חיי שרה כז), והטעם: לפי שראה את האדם חי ופועל ועכשיו רואה אותו שוכב כאבן דומם תבוא עליו חרדה כשיחשוב שגם לו יקרה כן, וחרדה זו תפריד שכלו ויתעצב אל לבו וישכח תלמודו כי הלימוד מתיישב בדעתו של אדם כי אם מתוך מנוחה ושמחה (פירוש רבינו ידעיה הפניני הוריות יג, ב).

יש אומרים: שכל החשש דווקא בהסתכלות בהתבוננות ומדייקים מלשון הגמרא שנקמה "המסתכל" שהסתכלות זה הבטת תמידית (עיין מג"א קבא לה) אבל בראיה בעלמא עין חשש (ספר זכרון לגרח"ק הודפס בסוף ספר שיח השדה חלק ב כה, מג"א רכה כ, משנ"ב שם ס"ק לג לענין המסתכל בפני רשע, נצי"ב בספרו מרומי שרב הוריות יג, ב).

סגולה לתקן הדבר שיסתכל ג"פ על ציפורני ידיו ואחר כך יסתכל ג"פ לשמים (רבי זכריה סימנר בספר זכירה נטילת שהרית וענין שכחה).

הטעם שבזמן הגמרא היו מגלים פני מת כמבואר בגמ' (מו"ק כז, א) שהיו מגלים פני [מת] של עשירים, ולא חששו לשכחה: לפי שרק ראייה בעלמא מותר ומה שאסור היינו בהתבוננות (ספר זכרון לגרמ"ק הורפס בסוף ספר שיה השדה חלק ב אות כה).

תמונה של מת

יש אומרים: שיש לחוש לשכחה אם מסתכל בתמונה של מת [שצילמוהו בעודו מת קודם קבורתו] (עיין שו"ת דבר יהושע ח"א סימן לה אות ב שמסתפק בזה), **יש אומרים:** שאין לחוש במסתכל בתמונה (ספר זכר עשה עמוד שמג).

הסתכלות בפני רשע

המסתכל בפני רשע קשה לשכחה, לפי שרשעים בחייהם קרויין מתים (תורת חיים על התורה ברכות יח, ב).

הסתכלות על אדם כועס

בשעה שאדם כועס אל יסתכל אדם בו, משום שמשכח תלמודו (ספר חסידים תתשכו), וכן הכועס משכח תלמודו (נדרים כב, ב).

הקורא כתב שעל גבי הקבר

הקורא כתב שעל גבי הקבר קשה לשכחה (הוריות יג, ב), **והטעם:** משום עיצבון דהיינו שמא יראה בכתב שעל גבי הקבר אחד מידידיו ויתעצב על ליבו ואין אדם לומד אלא מתוך שמחה (פירוש אנדות לרבינו ידעיה הפניני).

יש אומרים: שהחשש דווקא בכתב בולט אבל בכתב שוקע אין לחוש (מהרש"ם דעת תורה או"ח ב א הביא מספר נגיד ומצוה אבילות בשם הארז"ל, קיצושו"ע קכח ג) [למעט של רבינו ידעיה לעיל שמא יתעצב נראה שכל שיש לו עיצבון אסור ואין צריך דווקא קראיה בפה].

ראייה לדבר: אם גם כתב שוקע אסור לכתוב משום שקשה לשכחה, אם כן מאיזה טעם הנהיגו לכתוב על המצבה, הרי ימנעו לקרוא אותם כיון שהוא קשה לשכחה, ואם יקרא את הדברים אדם שאינו יודע שקשה לשכחה אם כן הכתיבה זו הוי מכשילו לפני עיור אלא מוכח שכתב שאינו בולט אפשר לכתוב (עיין שו"ת בצל החכמה ח"ה סימן כ).

יש שהסתפקו אם עיקר הקפידה היא דווקא הקורא בעל פה כתב שעל גבי הקבר או גם בקורא בהסתכלות גרידא גם בלי להוציא מהפה, וכתב הגרמ"ק שיש לזוהר גם בקורא בהסתכלות (ספר זכרון לגרמ"ק הורפס בסוף ספר שיה השדה חלק שני כו).

סגולה לתקן הדבר שיניח אבן על גבי המצבה ומועיל שלא תהא קרייתו קשה לתלמוד (ספר יוסף אומ"ן עמוד רעג).

יש אומרים: שיאמר "אהבה רבה" עד "באהבה" ומסוגל מאוד לשכחה (הנהגות הגרע"א יור"ד סימן שעו ד, אשל אברהם, א"ר רכד ז).

עיני מאכלים

האוכל דבר מאכל שנשאר מחה שאוכל עכבר וממה שאוכל חתול קשה לשכחה (הוריות יג, ב).

הטעם: לפי שהעכבר טבעו רע המורה על מיעוט הנפש, וגם חתול אינו בעל נפש שהרי אינו ק"ץ מעכברים ולכן ישלו טבע עכבר ואף אכילתו משכח

[אבל כלב שכולו לב והוא בעל נפש ולפיכך מכיר את קונו אין מאכלו משכח] (הידושי אנדות למהר"ל).

יש אומרים: שלא דווקא מאכל הוא הדין שותה ממים ששתה ממנו עכבר או חתול קשה לשכחה (יפה ללב ח"ג קו"א יור"ד קמו א).

יש אומרים: שאף מאכל שאכל ממנו כלב גם גורם לשכחה (חופת אליהו הורפס בסוף ספר ראשית חכמה שער ו).

יש אומרים: שרק המקום שממנו אכל העכבר קשה לשכחה שרוח רעה חלה רק במקום הנשיכה אבל שאר המאכל ראוי לאכילה (באר היטב או"ח קע יב, קצושו"ע לב מ, כה"ח סופר קנו אות כח ס שכתב לא יאכל ממקום שאכל ממנו העכבר וחתול, מילי דחסידותא על ספר חסידים).

יש אומרים: שגם אם אוכל משאר החלקים באותו מאכל שלא אכל ממנו העכבר או החתול הוא מביא לשכחה (בריתא דמעשה תורה אות ו ס"ק כג שכתוב האוכל פת שאכל עכבר, לקט יושר יור"ד עמוד ו ענין ג בשם תרומת הדשן, שות דברי חיים ח"ב סימן ס).

כשהמאכל מורכב מכמה חתיכות נפרדות זו מזה והעכבר או החתול אכלו מחתיכה אחת אין צריך להחמיר שלא לאכול מותר החתיכות (מילי דחסידותא צוואת ר' יהודה החסיד ג, ספר זכרון לגרמ"ק הורפס בסוף ספר שיה השדה חלק ב אות ט בשם החו"א).

מאכל שספק אם אכלו עכבר או חתול

יש אומרים: שאין צריך להחמיר ומותר באכילה (מילי דחסידותא תקלא, שו"ת מילי דאבות).

האוכל לב של בהמה עוף או חיה

האוכל לב של בהמה קשה לשכחה (הוריות יג, ב).

הטעם שאכילת לב גורמת לשכחה

לפי שהלב הוא תכלית שורש התקשרות הנפש הבהמיות ואם יאכלוהו אדם מתקשרת בו נפש הבהמיות ההיא לגמרי והיצה"ר מתקשר בו וגורם לו מפשות ושכחה, ולפעמים יתגלגל איזה רוח באותו בהמה וידבק בו, כי משכן הרוח הוא בלב (שו"ע האר"י בהלכות דברים השייכים בסעודה מ, הובא במג"א קע יט). וכתב הכה"ח (או"ח קנו כה) דמעט הזה אף נשים צריכות לזוהר בזה.

יש אומרים: שאף האוכל לב של עוף או חיה (מג"א קע ס"ק ימ, משנ"ב קע ס"ק מה, קיצור השל"ה עניין דרך ארץ דף י ע"ב בד"ה ד"א, ש"ך יור"ד עב ב בשם תשב"ץ תקנת הביא שמהר"ם מרוטנבורג לא היה אוכל אף לב של עוף, שער המצוות סוף פרשת וילך דף גז).

יש אומרים: שרק האוכל לב של בהמה משכח, **והטעם:** שזה מה שנזכר בגמרא בהוריות (יג, ב).

אכילת מח וכבד

יש אומרים: שיש לזוהר מאכילת מח לב וכבד וסימנך מל"ך, **והטעם:** לפי דברי האר"י לפי שהם גורמים לשכחה לפי שעיקר גילוי נפש רוח ונשמה הם במוח לב כבד ושם מושבם ולכן אין ראוי לאוכלם (ויתכן שגם מזיקים) ובכמה מקומות ראינו שלא היו נזהרים בזה (החסיד רבינו ששון מרדכי בספרו מזמור לאסף דף פה, ב, כה"ח קנו אות כח). וכתבו הפוסקים שזה רק במוח וכבד של בהמה וראייה ממדרש (איכה ג ו) שכתב שם שהביאו לפני רב אבהו שמונים מוחין של עוף].

ולמעשה נוהגים לזוהר רק שלא לאכול לב אבל מוח וכבד נוהגים לאכול
(ספר שלחן מלכים סימן ג הלכה למשה ס"ק יט, שו"ת משנה הלכות חלק ג סב).

אכילת פת שלא בשל כל צרכו (הוריות יג, ב).
האוכל פת שלא אפוייה כל צרכה, קשה לשכחה.

והטעם: לפי שמברכים המוציא במקום שמתחיל הבישול (פנהרין קב, ב) כיון שלפני המא אדם הראשון לא היה חסרון בישול ואפיה בשום מאכל ורק אחרי המא אדם הראשון נמשך ארס הנחש על רוב המאכלים וגרם שלא יהיו ראויים לאכילה עד שכת האש יגרש את הארס ולכן המקום המתוקן ראשון ראוי לברכה ונמצא כי מקום שלא נגמר אפייתו עדיין כח הנחש עליו ומשום כך קשה ללימוד (ליקוטי מהרי"ח סדר קביעות עתים לתורה על פי דברי היערות דבש).

הרגיל בזית

הרגיל בזית קשה לשכחה, הזית משבח לימוד של ע' שנה (הוריות יג, ב).

זית שמן – הטעם שבכל שבעת המינים נתנה התורה שמות פירות של עצמם
חיטה שעורה חוץ מזית שנקטה זית שמן, מושם שהזית עצמו אין לו שבת ואדרבה הוא משבח הלימוד אבל השמן היוצא ממנו הוא משיב התלמוד ושבתו של ארץ ישראל (מהרש"א חידושי אגדות הוריות יג, ב).

והטעם: לפי שאילן זית אין לו לב ואולי מפני זה טבע הפרי משבח הלימוד ומממם הלב (רבינו בהיי בראשית לו א).

הטעם שיש שמקלים בדבר זה

לפי שדברי הגמרא שגורם לשכחה נאמרו בזיתים חיים שקובעים עליהם סעודה ולא בזיתים כבושים או מבושלים והם נאכלים לקינוח ואין משכחים (יעב"ץ מור וקציעה קע ב).

טעם אחר: החשש הוא רק ברגיל כלשון הגמרא "הרגיל בזיתים", ושיעור רגילות הוא אחד לשלושים יום וביותר מל' יום אין לחוש וראייה לדבר מהגמרא (ברכות מ, א) "הרגיל בעדשים אחת לשלושים יום" (ספר זכרון לגרמ"ק הודפס בסוף ספר שיה השדה חלק ב יא) ובמשנ"ב (תקצו ס"ק ג) הביא בשם הפמ"ג שרגילות היא בג' פעמים, אך הש"ך (יור"ד רכו יא) הביא שיטת הר"ן שב' פעמים נחשב רגילות.

עצה לדבר: כיון ששמן זית משיב את הלימוד ימפמץ טיפת שמן זית לתוך הזיתים ובזה מתבטלת השכחה (שו"ת שלמת חיים תקא, הנרש"א הליכות שלמה תפילה פרק ב הערה 103).

יש אומרים: שאין מועיל עצה זו, הטעם: אף שסגולת הזית להשכיח לימודו וסגולת השמן זית להשיב הלימוד (כמבואר בהוריות יג, ב) הבל תלוי לפי מידת בני אדם שיש אדם שמוחו וזכרונו וכשרונו חזקים, לאדם כזה יזיקו הזיתים מעט ויעיל השמן הרבה, אך יש אנשים שכוחם וזכרונם חלשים ולחם הזיתים יזיקו הרבה יותר ממה שיועיל השמן (ספר זכרון לגרמ"ק הודפס בסוף ספר שיה השדה חלק שני יא).

אכילת זיתים שחורים

חידוש של של הגאון רבי אברהם פאלאג'י (בספרו אברהם אזכור מערכת ז אות לו) שרק בזיתים שחורים עליהם ראוי לברך ברכה אחרונה מעין ז' ובהם יפול השכחה אך הזיתים דהגוון ככרתי העידו עליו שאינו בא לידי שכחה. ולפי זה מיושב מנהג העולם לאכול זיתים ירוקים.

זיתים הנמצאים בקופסאות שימורים בתחילה הם היו זיתים ירוקים (אנציקלופדיה לכשרות המזון מוזן מן הצומח ארעי עמוד קמב) ושחורים הכוונה שהיוו על העץ שחורים (אנציקלופדיה לבית ישראל ח"ט עמוד 81-80).

אשה באכילת זיתים: רק גברים מקפידים על אכילת זיתים משום שבנשים לא שייך קשה לשכחה לפי שפטורות מת"ת (שו"ת יגל יעקב או"ח ע ג), אשה מעוברת: ראוי לה לזוהר בזה כדי שלא יפגע בעובר (שו"ת מנחת שמואל כרך ד סימן ב).

אשה מנקת: אשה שמנקת נכון לזוהר מלאכול זיתים, והטעם: כיון שיכול להשפיע על התינוק (הגרמ"ק הובא בספר חמדת משה דברים הגורמים לשכחה),

אכילת קישואים אבטיח חציר בצלים ושומים

המשת מינים הללו קשים לשכחה ומנין ממדרש (לקח טוב פרשת בהעלותך במדבר יא ה) על הפסוק "זכרנו את הדגה .. את הקישואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים מפני מה טעמו במן בכל מיני מאכל חוץ מחמש מינים אלו מפני שקשין לתלמוד.

אכילת אגוזים

יש אומרים: שטוב וישר שלא ירגיל האדם באגוזים משום שקשה לשכחה (כה"ח פלאני כד מג), ולכן יש שכתבו שאין לאכול אגוזים בר"ה לפי שהאוכל אגוז שר של שכחה נאחו בו ובר"ה שהוא יום הזכרון אין ליתן אחיזה או לשר של שכחה (כה"ח שם).

אכילה מזיקה ולא הטעם

פשוט שדוקא גוף המאכל מזיק ולא הטעם (שו"ת דברי יציב חלק יורה דעה סימן לג ד"ה ד).

אכילה בכלים שבורים

יש אומרים: שהאוכל בכלים שבורים מביא לידי שכחה (כה"ח סופר או"ח ב אות ג), ויש שלא נזהרים בזה (ספר עלי ש"ח עמוד רכט בשם הגרמ"ק שליפ"א ועיין בדולה ומשקה עמוד שסב).

האוכל בשר מזוהמא ליסטרון

ביאור האוכל מהכף שבה בוחשים את האוכל בקדירה קשה לשכחה (הוריות יג, ב רש"י שם ד"ה וזהמא).

לאכול קצה הלחם

יש הנוהגים: לחתוך את קצה הלחם ולא לאוכלו (פעמי המנהגים אות רע).

מרגלא בפומא דאינשי שהאוכל קצה הלחם קשה לשכחה.

הטעם שגורם לשכחה: על פי רש"י שכתב שצריך לשיר כדי שיהא מזומן לעני שאם יבוא, והוסף בא"ר שהוא כעין מה שנאמר המאריך בשולחנו מאריכים לו ימיו ושנותיו, שמא יבוא עני ויתן לו ואם כן האוכל ולא שייר כלום הרי ששכח מהעני שיכול לבוא ולא הניח לו ואם כן מידה כנגד מידה האוכל מהקצה ושכח מהעני קשה לשכחה שהוא עונש על ששכח את העני (שו"ת משנה הלכה יא קמח כתב שמא י"ל).

והגרמ"ק כתב שלא מצא מקור למנהג זה (דולה ומשקה עמוד שסב).

מנהג העולם: יש מהעולם שאינו מקפיד בזה כלל, מכיון שלא נמצא לזה מקור בחז"ל וכך נהגו בביתו של הגריי"ק זצ"ל (אורחות רבינו הלך ד דברים הקשים לשכחה ט).

יש שמקפידים בזה: ובשו"ת מנחת יצחק (הלך ט סימן ח) מובא ששאלו אותו שאלה זו, וענה שהוא לא מצא לזה מקור בחז"ל, אבל הוא בעצמו מקפיד שלא לאכול את הקצוות של הלחם, הטעם: עלפי דברי הירושלמי (תרומות פ"ה ה"ג), שצריך לחשוש לדבר שהבריות חוששים ממנו, ומכיון שכך ידוע בעולם, צריך לזהר מזה.

ועיין שבספר חסידים (סי' רסא) גם מובא שכל דבר שתופסין אותו בחזקת סכנה יש לזהר ממנו וכו' (וכן כתב בתשו' הרשב"א ח"א סימן ט).

קמח שעורים

האוכל לחם שעורים משכח תלמודו (הת"ס עה"ת פרשת תזריע בהפטורה) ולכן יש אומרים שלא יעשה מצות בפסח לכתחילה מקמח שעורים משום שקשה לשכחה ובפסח כתיב "למען תזכרו" (פסקי הת"ס אפיית מצות כב).

עניני דרכים

טורח הדרך: טורה הדרך גורם לשכחת תלמודו, מנין מכתוב (וישלה לג יח) "ויבוא יעקב שלם ואמר רב שלם בנופו שלם בממונו שלם בתורתו" ופירש רש"י (שם ד"ה שלם) "שלם בתורתו" שלא שכח תלמודו מפני טורה הדרך.

העובר בין שתי נשים

העובר בין שתי נשים וכן אשה העוברת בין שני אנשים (הוריות יג, א).

והטעם: לפי שלא יכול לעצור עינו מלהביט ויבוא ויטרד מחשבתו (פירוש אנדות לרבינו ידעיה הפניני הנדפס באוצר הפירושים על הוריות ד"ה עשרה).

העובר תחת ריח של נבילה (הוריות יג, א)

ביאור הולך ומריח ריח נבילה דכל ההולך ומריח הוי עובר תחת אותו ריח שהריח הולך ועולה (רש"י שם).

הטעם שקשה לשכחה: כשם שריח טוב מהנה את הנפש ומרחיב את ליבו, כן ריח שאינו טוב יסגור את ליבו ומונע ממנו מהשגת השלמות (פירוש אנדות לרבינו ידעיה הפניני הנדפס באוצר הפירושים על הוריות ד"ה עשרה).

עניני לימוד

להניח ספר פתוח

המניח ספר פתוח והולך גורם שישכח לימודו, ידוע לחכמי האמת שיש מלאך אחד הנקרא ש"ד והוא שומר דפים הממונה על מי שמניח ספר פתוח ויוצא ומשכח תלמודו (ש"ך יור"ד רמז א).

יש אומרים: שכל הקפידא זה דווקא כשהולך ומשאיר את הספר פתוח לזמן כגון היוצא לרחוב אבל הנכנס מחדר לחדר או אפילו לחצר ולרחוב ולא לזמן ארוך אין חשש (ערוה"ש רעו ב), ויש מחמירים אף לזמן קצר (כה"ח פלאני סימן כ אות יא) ואם מה שאינו סוגר הספר הוא לצורך הלימוד דהיינו לחסוך זמן בחיפוש מקום שבו אוהו ואין לו איך לסמן בנקל לכו"ע מותר להשאיר פתוח (בשם הגרש"א הובא בספר אהל יעקב כבוד וקדושת הספרים).

סגולה לדבר: יטבול ידו במלח ואוכל ומחזיר לימודו (פמ"ג ב א, חיד"א עבודות הקודש צפורן שמיר סימן ד סד).

לימוד בלחש: כל המשמיע קולו בשעת תלמודו מתקיים בידו (עירובין נד, א) אבל הקורא לחש במהרה הוא שוכח (שו"ע יור"ד רמז כב).

מי שאינו חוזר על תלמודו תמיד

השונה פרקו מאה ואחת פעמים לא ישכח (נגיד ומצה השנת החכמה בשם האר"י ז"ל).

הישן בבית המדרש

אמר רבי זירא כל הישן בבית המדרש תורתו נעשת לו קרעים קרעים ופירש רש"י משכח לימודו ואינו נזכר אלא לסירוגין (פנהדרין עא, א).

שינת קבע: מה שאמרו משכח לימוד דווקא שינת קבע אבל שינת ארעי אינו משכחת (ש"ך יור"ד רמז טו, גבורות ארי תענית כ, א).

אינו עומד לפני רבו: א"ר אלעזר כל תלמיד חכם שאינו עומד בפני רבו נקרא רשע.. ותלמודו משתכח (קידושין לג, ב).

זהירות בדברים הצריכים נטילת ידים

מי שאינו נזהר ליטול ידיו בדברים הצריכים נטילה אם תלמיד חכם משתכח תלמודו (שו"ע או"ח סימן ד יח).

ואלו הן הקם מהמיטה, היוצא מבית הכסא ומבית המרחץ, הנוטל ציפורניו, הולץ מנעליו, הנוגע ברגליו, חופף ראשו, ויש אומרים אף ההולך בין מתיב, ומי שנוגע במת, ומי שמפליא כליו, הנוגע בכנה, הנוגע בנופו בידו (שו"ע או"ח ד יח).

והטעם: כל מי שעושה אחד מאלו ולא נוטל ידיו ראוי להשתכח תורה ממנו כי התורה אינה נקנית אלא במהרה ובקדושה, וכל עוד זומאתו בו היא פורחת ממנו (כה"ח פלאני סימן ח סעיף לד).

עניני שונים

המספר עם אשה בשוק: המספר עם אשה בשוק קשה לשכחה (חופת אליהו הנדפס בסוף ספר ראשית חכמה פרק ו).

בעלי חיים: העובר תחת האספר (הגמל) וכל שכן תחת הגמל, וכן העובר בין שני גמלים קשה לשכחה (הוריות יג, א).

העוסק בצורכי ציבור

העוסק בצורכי ציבור משתכח תלמודו (בשמור"ר פ"ו סימן ב, תנחומא וארא ב).

יש אומרים: שאם עוסק לשם שמים אינו משתכח תלמודו וכל מה שנאמר שמשכח תלמודו דווקא שעשה כן לשם יוהרא או לפנים אחרים אבל לשם שמים אינו משתכח תלמודו (ספר נפש חיים למהר"ח פלאני מע"ש אות נא בשם ספר דבר יהודה בפירוש למסכת אבות פרק ב משנה א).

יש אומרים: שחלילה ללמוד מכאן שאל לו לאדם שיעסוק בצרכי ציבור שהרי זו היא מצווה גדולה, אלא הכוונה שלא יעסוק רק בכך, אלא יעסוק בתלמוד כעיקר וגם כשעוסק בצרכי ציבור תהא דעתו מחשבתו בלימוד ככל שניתן (שו"ת אבני דרך ח"ב עמוד קל).